

Hoger instituut
voor de arbeid

Katholieke
Universiteit Leuven

E. Van Evenstraat 2e
B-3000 Leuven

Telefoon +32 16 32 33 33

Telefax +32 16 32 33 44

Thema 1

Levenslang leren en evolueren in de kennismaatschappij

Topic 3

Leren: "Return on investment"

*Onderzoeksvoorstel voor een trendrapport in het kader van het
onderzoeksprogramma VIONA 2003*

Joost Bollens, Hiva – KULeuven

1. Promotor

Naam: Joost Bollens

Instelling: K.U.Leuven

Onderzoekseenheid: Hoger Instituut voor de Arbeid (Hiva)

Contactadres: E. Van Evenstraat 2^E, 3000 Leuven

Tel.: 016/32 33 43

Fax: 016/32 33 44

E-mail: joost.bollens@hiva.kuleuven.ac.be

2. Titel van het onderzoeksproject

De kosten & baten van deelname aan arbeidsmarktgerelateerde opleiding vanuit het perspectief van de deelnemer

3. Bondige beschrijving van het onderzoeksproject (max. 2 blz.)

De deelname aan diverse vormen van levenslang en levensbreed leren is in Vlaanderen zeer ongelijk verdeeld. Hetzelfde geldt overigens ook binnen het beperktere domein van het arbeidsmarktgerelateerd leren : wie reeds een hoge initiële opleiding achter de rug heeft, zal typisch een veel hogere kans hebben om ook nadien nog te blijven deelnemen aan diverse vormen van opleiding en training. Arbeiders participeren minder dan bedienden. Werknemers met een hogere functie participeren beduidend meer dan werknemers met een lagere functie.

Bovenop de vaststelling dat de deelname aan arbeidsmarktgerelateerde opleiding ongelijk verdeeld is, is er dan nog de vaststelling dat Vlamingen klaarblijkelijk minder deelnemen aan diverse vormen van opleiding in vergelijking met inwoners uit de ons omringende landen.

Dit alles maakt dat er vanuit het arbeidsmarktbeleid een zekere bezorgdheid bestaat. Er werden dan ook recent een aantal nieuwe beleidsinitiatieven geïntroduceerd die trachten tegemoet te komen aan de gestelde problemen : op het niveau van bedrijven en/of individuele werknemers is er de opleidingscheque voor bedrijven, doelstelling 3 zwaartepunt 4 van het ESF, en een veelheid van flankerende maatregelen (diverse initiatieven binnen Trivisi, loopbaanbegeleiding), de experimenten bijblijfrekening, het opleidingskrediet, de aangekondigde opleidingscheque voor werknemers, en dit alles bovenop het reeds bestaande aanbod van stimulerende en ondersteunende maatregelen.

Ondanks het soms nochtans erg genereuze financiële aanbod vanuit de overheid, en ondanks de vele flankerende maatregelen blijft het vermoeden bestaan -- en in sommige segmenten wordt dit ook door de feiten aangetoond -- dat de ongelijke deelname enerzijds, en de relatief lage participatie anderzijds blijven bestaan, of slechts moeizaam gewijzigd kunnen worden.

In de literatuur wordt geopperd dat dit mogelijk verband houdt met het feit dat vele potentiële deelnemers niet echt overtuigd zijn van de baten van deelname aan opleiding, of nog, dat ze ten gevolge van asymmetrische informatie en onzekerheid te weinig zicht hebben op de kosten/baten verhouding van deelname aan opleiding, de kosten misschien overschatten en de baten onderschatten, en bijgevolg ten onrechte beslissen om niet deel te nemen.

Een impliciete veronderstelling bij deze benadering -- een veronderstelling die ook sterk aanwezig is in de aanbevelingen van de EU (zie Europese Werkgelegenheidsstrategie) -- is dat deelname aan opleiding so wie so een goede zaak is, zodat, ongeacht de situatie waarin iemand zich bevindt en ongeacht de aard, inhoud en omkadering van de opleiding, deelname moet worden aangemoedigd en "meer altijd beter is dan minder" (zie Sels e.a. 2001, 2000).

Dit is natuurlijk lang geen uitgemaakte zaak. Om meer zicht te krijgen op deze problematiek, zal binnen dit trendrapport een internationale literatuurstudie worden uitgevoerd rond het thema "de opbrengst van het investeren in opleiding". Daarbinnen zal vooral aandacht gaan naar de volgende onderzoeksvragen :

- (1) Wat kan er besloten worden m.b.t. de opbrengstvoeten van investeringen in opleiding?
- (2) Welke aspecten (inhoud, vorm, design, timing, moment in de loopbaan, kenmerken van de deelnemer,...) hebben een invloed op de hoogte van de opbrengstvoeten?

Dit is eigenlijk het "gemakkelijke" stuk van de onderzoeksopdracht. Want resultaten over de opbrengst van opleiding inventariseren en in kaart brengen is één zaak, deze resultaten vertalen naar het brede publiek zodanig dat de onzekerheid over de kosten/baten balans van investeren in leren als remmende factor in de deelname wordt opgeheven, is natuurlijk een heel andere uitdaging. Anderzijds hoeft een en ander misschien niet op zo een directe manier te lopen. Als zou blijken dat investeren in opleiding, gegeven bepaalde voorwaarden, inderdaad een positieve zaak is, dan bevestigt dit de gemaakte beleidskeuzes en kan dit een stimulans zijn om verder te gaan op de ingeslagen weg, en a fortiori om nog meer in te zetten op diverse flankerende maatregelen (loopbaanbegeleiding, advies, informatie), naast de subsidiëring via vraagfinanciering en andere mechanismen. Anderzijds moet ook rekening gehouden worden met de optie dat de kosten/baten balans voor sommige vormen van opleiding helemaal niet zo gunstig is als wel eens wordt aangenomen. Mocht dit laatste het geval zijn, dan heeft het expliciteren van dit feit alvast ook een belangrijke beleidsrelevantie.

4. Viona thema en topic

Thema 1: Levenslang leren en evolueren in de kennismaatschappij
Topic 3: Leren: "Return on investment"

5. Tijdschema

De opdracht zal worden opgestart in het najaar van 2003, en zal afgerond worden in de loop van 2004.

6. Valorisatie van de onderzoeksresultaten

De onderzoeksresultaten zullen worden gebundeld in een toegankelijk onderzoeksrapport en zullen ook worden verspreid via de gebruikelijke kanalen. De materie zelf lijkt ook geschikt om op een studiedag voor te stellen aan een ruimer publiek. In het kader van dit trendrapport zijn daar evenwel geen middelen voor aangevraagd. Anderzijds voorzien we in de loop van 2004 een studiedag over verschillende aspecten van het levenslang en het levensbreed leren. Op een dergelijke studiedag kunnen dan uiteraard de resultaten van dit onderzoek worden ingepast.

7. Joost Bollens

Hoofd. sector Onderwijs & Arbeidsmarkt, HIVA-K.U.Leuven

Werkadres:

Hoger Instituut voor de Arbeid – K.U.Leuven, E. Van Evenstraat 2E, 3000 Leuven, België

Tel. +32-16-32 33 43

Fax +32-16-32 33 44

E-mail: joost.bollens@hiva.kuleuven.ac.be.

Relevante publicaties

Bollens J., Forrier A. & Sels L., (2000), De opleidingsinspanning van de Vlaamse bedrijven. Een beschrijvend-verklarend perspectief, Oktober 2000, e-versie:

<http://perswww.kuleuven.ac.be/~p0485700/papers/papers.htm>

Sels L., Bollens J. & Buyens D. (2000b), *Twintig lessen over het bedrijfsopleidingsbeleid in Vlaanderen*, Hoger Instituut voor de Arbeid, Leuven. (paper afluadbaar van de HIVA-website: www.hiva.be)

Sels L., Bollens J. & Forrier A. (2000c), *Wie neemt deel aan bedrijfsopleiding?*, Oktober 2000, e-versie: <http://perswww.kuleuven.ac.be/~p0485700/papers/papers.htm>

Matheus N., Bollen A. & Bollens J. (2001), *Ex-post evaluatie voor het doelstelling 4-programma, ESF, Vlaanderen, 1997-1998*.

Bollens J. (2001), *Opleidingsbarometer, Het opleidingsbeleid in de Belgische voedingsnijverheid in het jaar 2000, nulmeting*.

Bollens J. & Matheus N. (2002), *Opleidingsbarometer, Het opleidingsbeleid in de Belgische voedingsnijverheid in het jaar 2001, follow up meting en vergelijking met de resultaten van de nulmeting*.

Bollens J. (2003), *De financiering van het levenslang leren, onderzoeksrapport, 250 pp. Publicatie in voorbereiding*

9. Deskundigen

Prof. Dr. prof. dr. J.A.M. Heijke
Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt
Universiteit Maastricht/FdEWBPostbus 616
Tel: +31 43 3883647
Fax: +31 43 3884914

**Hoger instituut
voor de arbeid**

Katholieke
Universiteit Leuven

E. Van Evenstraat 2e
B-3000 Leuven

Telefoon +32 16 32 33 33
Telefax +32 16 32 33 44

BIJLAGE / ONDERZOEKSVORSTEL

De kosten & baten van deelname aan arbeidsmarktgerelateerde opleiding vanuit het perspectief van de deelnemer

1. Inleiding en probleemstelling

De deelname aan diverse vormen van levenslang en levensbreed leren is in Vlaanderen zeer ongelijk verdeeld. Hetzelfde geldt overigens ook binnen het beperktere domein van het arbeidsmarktgerelateerd leren : wie reeds een hoge initiële opleiding achter de rug heeft, zal typisch een veel hogere kans hebben om ook nadien nog te blijven deelnemen aan diverse vormen van opleiding en training. Arbeiders participeren minder dan bedienden. Werknemers met een hogere functie participeren beduidend meer dan werknemers met een lagere functie.

Bovenop de vaststelling dat de deelname aan arbeidsmarktgerelateerde opleiding ongelijk verdeeld is, is er dan nog de vaststelling dat Vlamingen klaarblijkelijk minder deelnemen aan diverse vormen van opleiding in vergelijking met inwoners uit de ons omringende landen.

Dit alles maakt dat er vanuit het arbeidsmarktbeleid een zekere bezorgdheid bestaat. Er werden dan ook recent een aantal nieuwe beleidsinitiatieven geïntroduceerd die trachten tegemoet te komen aan de gestelde problemen : op het niveau van bedrijven en/of individuele werknemers is er de opleidingscheque voor bedrijven, doelstelling 3 zwaartepunt 4 van het ESF, en een veelheid van flankerende maatregelen (diverse initiatieven binnen Trivisi, loopbaanbegeleiding), de experimenten bijblijfrekening, het opleidingskrediet, de aangekondigde opleidingscheque voor werknemers, en dit alles bovenop het reeds bestaande aanbod van stimulerende en ondersteunende maatregelen.

Ondanks het soms nochtans erg genereuze financiële aanbod vanuit de overheid, en ondanks de vele flankerende maatregelen blijft het vermoeden bestaan -- en in sommige segmenten wordt dit ook door de feiten aangetoond -- dat de ongelijke deelname enerzijds, en de relatief lage participatie anderzijds blijven bestaan, of slechts moeizaam gewijzigd kunnen worden.

In de literatuur wordt geopperd dat dit mogelijk verband houdt met het feit dat vele potentiële deelnemers niet echt overtuigd zijn van de baten van deelname aan opleiding, of nog, dat ze ten gevolge van asymmetrische informatie en onzekerheid te weinig zicht hebben op de kosten/baten verhouding van deelname aan opleiding, de kosten misschien overschatten en de baten onderschatten, en bijgevolg ten onrechte beslissen om niet deel te nemen.

Een impliciete veronderstelling bij deze benadering -- een veronderstelling die ook sterk aanwezig is in de aanbevelingen van de EU (zie Europese Werkgelegenheidsstrategie) -- is dat deelname aan opleiding so wie

so een goede zaak is, zodat, ongeacht de situatie waarin iemand zich bevindt en ongeacht de aard, inhoud en omkadering van de opleiding, deelname moet worden aangemoedigd en “meer altijd beter is dan minder” (zie Sels e.a. 2001, 2000).

Dit is natuurlijk lang geen uitgemaakte zaak. Om meer zicht te krijgen op deze problematiek, zal binnen dit trendrapport een internationale literatuurstudie worden uitgevoerd rond het thema “de opbrengst van het investeren in opleiding”. Daarbinnen zal vooral aandacht gaan naar de volgende onderzoeksvragen :

- (3) Wat kan er besloten worden m.b.t. de opbrengstvoeten van investeringen in opleiding?
- (4) Welke aspecten (inhoud, vorm, design, timing, moment in de loopbaan, kenmerken van de deelnemer,...) hebben een invloed op de hoogte van de opbrengstvoeten?

Dit is eigenlijk het “gemakkelijke” stuk van de onderzoeksopdracht. Want resultaten over de opbrengst van opleiding inventariseren en in kaart brengen is één zaak, deze resultaten vertalen naar het brede publiek zodanig dat de onzekerheid over de kosten/baten balans van investeren in leren als remmende factor in de deelname wordt opgeheven, is natuurlijk een heel andere uitdaging. Anderzijds hoeft een en ander misschien niet op zo een directe manier te lopen. Als zou blijken dat investeren in opleiding, gegeven bepaalde voorwaarden, inderdaad een positieve zaak is, dan bevestigt dit de gemaakte beleidskeuzes en kan dit een stimulans zijn om verder te gaan op de ingeslagen weg, en a fortiori om nog meer in te zetten op diverse flankerende maatregelen (loopbaanbegeleiding, advies, informatie), naast de subsidiëring via vraagfinanciering en andere mechanismen. Anderzijds moet ook rekening gehouden worden met de optie dat de kosten/baten balans voor sommige vormen van opleiding helemaal niet zo gunstig is als wel eens wordt aangenomen. Mocht dit laatste het geval zijn, dan heeft het expliciteren van dit feit alvast ook een belangrijke beleidsrelevantie.

2. Een ruim perspectief : theoretisch kader

2.1. Investeren in menselijk kapitaal

In het algemeen kan men een investering omschrijven als een activiteit waarbij men nu een zekere hoeveelheid consumptie opgeeft in ruil voor een hogere consumptie later. Een alternatieve benadering omschrijft een investering als een besteding die niet wordt vernietigd door haar eerste gebruik. Men kan deze algemene omschrijvingen probleemloos transponeren naar de onderwijscontext.

Vele bestedingen aan opleidingsactiviteiten kunnen immers worden beschouwd als een investering in menselijk kapitaal. De deelname aan de opleidingsactiviteit impliceert een kost (in termen van geld en/of tijd), maar eenmaal de activiteit succesvol afgerond, zal deze eenmalige kost gepaard gaan met een, potentieel levenslange, stroom van baten of opbrengsten. Een investering in menselijk kapitaal heeft overigens nog meer parallellen met dat wat men klassiek verstaat onder een investering : wanneer een bedrijf investeert in een machinepark, zal het deze machines regelmatig moeten gebruiken en onderhouden opdat de initiële investeringskost kan worden gerecupereerd. Maar zelfs met een regelmatig gebruik en onderhoud zal men niet kunnen beletten dat na verloop van tijd de waarde van de machines zal dalen (depreciatie, wat boekhoudkundig wordt vertaald onder de vorm van afschrijvingen), omwille van technische redenen (normale slijtage, oplopende onderhoudskosten), of omwille van economische redenen (omdat er na verloop van tijd nieuwe productietechnologieën verschijnen die veel efficiënter zijn). Mutatis mutandis geldt hetzelfde voor investeringen in onderwijs en opleiding. Als men de geleerde vaardigheden en kennis niet gebruikt, bestaat het gevaar dat deze na verloop van tijd verdwijnen of eroderen, nog afgezien van het feit dat in voorkomend geval tegenover de initiële kosten geen opbrengstenstroom zal staan (noteer dat dit één van de kosten is van

werkloosheid). Als men de geleerde vaardigheden en kennis wel gebruikt, maar deze onvoldoende onderhoudt of actualiseert, bestaat het gevaar dat het eens geleerde na verloop van tijd veroudert (vergelijk : "een geneesheer die 20 jaar geleden afstudeerde en nooit aan bijscholing deed, is een gevaar voor de volksgezondheid"). Tot slot is het ook mogelijk dat de eens verworven kennis en vaardigheden onderhevig zijn aan een depreciatieproces : ten gevolge van de technologische evolutie zullen bvb. bepaalde diploma's die 20 jaar geleden nog een duidelijke marktwaarde hadden, momenteel volledig waardeloos geworden zijn.

2.2 Het investeringsrendement

2.2.1 *Privaat rendement*

Het individu maakt de beslissing tot investeren als het verwacht dat de toekomstige baten minstens opwegen tegenover de kosten van de investering, m.a.w. als men een positief rendement verwacht. Net zoals bij investeringsbeslissingen van bedrijven of beleggers, is het, althans conceptueel, mogelijk om opbrengstvoeten te berekenen van investeringen in menselijk kapitaal. Daartoe moet men de verwachte kosten vergelijken met de te verwachten baten, die zich in het geval van investeringen in menselijk kapitaal potentieel kunnen voordoen gedurende de rest van de levensloop (zodat men ze over de tijd heen vergelijkbaar moet maken door het hanteren van een discontovoet, uitgaande van het principe dat 1 euro nu voor het individu meer waard is dan 1 euro volgend jaar)¹.

Als men de kosten en baten louter in termen van geldstromen zou beschouwen –voor het individu is vb. een typische baat van deelname aan onderwijs een hoger verwacht arbeidsinkomen – zouden bepaalde onderwijs- of opleidingsbestedingen zoals diegene ten behoeve van de persoonlijke ontwikkeling veeleer moeten beschouwd worden als een consumptieve besteding dan als een investering. Dit is echter een al te restrictieve benadering. Bij de kosten moet men zeker ook rekening houden met het tijdsaspect (al kan men dit ook in financiële termen uitdrukken, de aan opleiding en onderwijs gependeerde tijd heeft duidelijk een opportuniteitskost, met name dat wat men had kunnen verdienen in de best mogelijke alternatieve aanwending van deze tijd). Bij de baten op individueel niveau kan als voorbeeld van niet-monetaire baten die gepaard gaan met een hogere opleidingsniveau o.m. verwezen worden naar een betere gezondheid of een langere verwachte levensduur².

Een wellicht niet-exhaustieve opsomming van de private baten van investeringen in onderwijs en opleiding is dan als volgt (waarbij niet alle baten even relevant zijn voor ieder onderwijsniveau of voor ieder type van opleidingen):

-
- ¹ Noteer dat er sprake is van investeringen als men bestedingen doet in kapitaalgoederen die aanleiding geven tot toekomstige inkomensstromen. Het rendement of de opbrengstvoet van deze investering is de intrestvoet die de netto actuele waarde van de toekomstige inkomensstromen gelijkschakelt aan de netto actuele waarde van de kosten.
 - ² Waarbij op te merken valt dat in principe ook dit soort van niet-monetaire baten kunnen worden uitgedrukt in financiële termen. Niet-economische geschoolde waarnemers formuleren dikwijls ethische bedenkingen bij het feit dat er een prijs wordt geplakt op een mensenleven. Hier staat tegenover dat er in het dagelijks beleid voortdurend een impliciete prijs van mensenlevens wordt gehanteerd : het aanleggen van een rond punt in de plaats van een klassiek kruispunt kan verkeersdoden sparen, toch worden er, om evidente redenen, niet overal ronde punten aangelegd, wat impliceert dat er klaarblijkelijk toch een soort van maximumwaarde van een mensenleven wordt gebruikt. Het beslissen over het al dan niet terugbetalen van zeer dure levensreddende geneesmiddelen door de ziekteverzekering impliceert eveneens dat men impliciet een mensenleven minder belangrijk vindt dan een bepaald maximumbedrag. De vraag is dan of het vanuit ethisch standpunt niet veeleer aan te bevelen is om deze impliciete en dus dikwijls arbitraire waardering in te ruilen voor een expliciete en eenduidige waardering.

- positieve effecten op de inzetbaarheid, wat in financiële termen meestal wordt vertaald als een verhoging van het verwacht inkomen bij een verhoging van de investering (in duur en volume). Noteer dat het hier gaat over het netto-inkomen, maar ook met het stelsel van progressieve inkomensbelasting zoals wij dat in België kennen, blijft de relatie duidelijk positief;
- hieraan gerelateerd, lager risico op werkloosheid;
- (niet-monetaire) consumptieve baten (zie McMahon 1995 voor een empirische onderbouwing), zoals het bekomen van een hogere sociale status, het nut dat men haalt uit de consumptie van het onderwijs zelf, een verhoogde efficiëntie van de huishoudelijke productie (i.e. huishoudelijke taken, vb. gebruik van pc voor energiebeheer, voor het beheer van het huishoudbudget, ter ondersteuning van het leren van de kinderen, voor het invullen en optimaliseren belastingaangifte), een betere gezondheid (ook van de kinderen in het huishouden) en een langere levensverwachting, hogere opbrengsten op de huishoudelijke spaargelden, etc.
- meer voldoening uit werk, meer voldoening uit de vrijetijdsbesteding;
- de baat die men heeft aan een (potentieel) verhoogde deelname aan het sociale leven, het verenigingsleven, een meer actieve democratische participatie, etc.
- het nut dat men haalt uit het loutere feit dat men meer kent of grotere vaardigheden heeft;
- de baat die voortvloeit uit het feit dat additionele kennisverwerving en bijkomende opleidingen gemakkelijker worden, dit speelt overigens niet alleen direct, maar ook indirect, in de zin dat men zijn kinderen beter kan bijstaan in hun leerproces;

Haveman & Wolfe (1984) schatten dat in de VSA de totale waarde van de (private) baten van investeringen in menselijk kapitaal waarschijnlijk dubbel zo groot is als het bijkomende arbeidsinkomen dat deze investering genereert³.

2.2.2 PM : Sociaal rendement

Naast private baten, die toekomen aan degene die in menselijk kapitaal investeerde, zijn er ook sociale baten. Dit zijn baten die toekomen aan de volledige samenleving, niet alleen aan degenen die effectief investeerden in menselijk kapitaal, maar ook aan degenen die niet of minder investeerden. Aangezien dit buiten de scope van dit onderzoek valt, gaan we er hier niet verder op in.

2.2.3 Post scriptum

Niet-economen staan dikwijls nogal sceptisch t.a.v. de meting van opbrengstvoeten van opleiding en onderwijs. Een kritiek die veel gemaakt wordt is dat een dergelijke benadering eenzijdig de nadruk legt op doelstellingen zoals inkomensverhoging, economische groei, productiviteit en efficiëntie, terwijl de doelstellingen van onderwijs en opleiding duidelijk toch veel ruimer zijn dan dat. Zelfs binnen het domein van de arbeidsmarktgerelateerde opleiding zal men inderdaad ook meer resultaten vinden over de relatie tussen opleiding en inkomen en loopbaanontwikkeling dan over het mogelijk effect van deelname aan opleiding op arbeidstevredenheid of gezondheid. Dit houdt uiteraard verband met het feit dat de tweede reeks van effecten veel moeilijker te meten is (en ook moeilijker in monetaire termen is uit te drukken) dan de eerste reeks.

De denkfout waarin men hier niet mag vervallen, is te stellen dat bijgevolg *het persoonlijk en maatschappelijk rendement van dit soort opleidingen, respectievelijk het belang van moeilijk meetbare effecten,*

³ Voor een uitvoerige beschrijving van de diverse redenen die verklaren waarom individuen een zelfs vanuit privé standpunt suboptimaal bedrag investeren in opleiding, verwijzen we naar Bollens (2003), hoofdstuk 3

noodzakelijkerwijs ook lager zal zijn. Maar, kan men dan tegenwerpen, impliceert dit niet dat de hele kosten-baten-benadering van opleiding en onderwijs sterk moet worden gerelativeerd?

Men moet er zich alleszins voor hoeden om niet het kind met het badwater weg te werpen. We pleiten dan ook voor het toepassen van dit kader op alle onderwijs- en opleidingsinvesteringen, a fortiori wanneer die worden gefinancierd uit publieke middelen. Want zelfs al zullen er sommige baten zijn die men niet kan kwantificeren (of is niet iedereen het eens met de manier waarop ze worden gekwantificeerd), ook dan blijven die baten bestaan. En ook niet-gekwantificeerde kosten en baten kunnen tegen mekaar worden afgewogen. Een kosten-baten-kader laat dan tenminste toe om op een systematische wijze een opsomming te maken van alle mogelijke gevolgen van het bestudeerde beleid, en dat binnen een coherent conceptueel kader, waarin consequent alle betrokken partijen aan bod komen. Ten gronde gaat de discussie dan niet over de toepassing van een kosten-baten-kader, maar wel over de vraag hoe eng of hoe ruim men de doelstellingen formuleert.

3. Plan van aanpak

3.1 Terreinafbakening

In deze sectie geven we een meer concrete omschrijving van de manier waarop een aantal termen worden ingevuld binnen dit voorstel. Tegelijk wordt ook afgebakend wat wel, en wat niet zal worden bestudeerd.

- Levenlang en levensbreed leren beslaat een heel ruim spectrum van opleidingen, vormingen, trainingen en andere vormen van leren. Binnen dit onderzoek in het kader van een arbeidsmarktbeleidsgericht programma beperken we de scope bewust tot die vormen van leren die arbeidsmarktgerelateerd zijn.

- De invulling "arbeidsmarkt gerelateerde opleiding" kan natuurlijk op haar beurt eerder ruim of eerder beperkt worden ingevuld. We kiezen hier voor een ruime invulling, en hanteren de volgende werkdefinitie: alle vormen van opleiding en leren die het individu kunnen helpen bij het handhaven of verbeteren van haar of zijn positie op de arbeidsmarkt. Het handhaven of verbeteren van de positie op de arbeidsmarkt wordt op zijn beurt zeer breed ingevuld : dit kan gaan over het vinden of behouden van werk, binnen de huidige of een andere organisatie, dit kan gaan over het verbeteren van de positie (niet alleen door het maken van promotie (hogere loon, andere functie, andere verantwoordelijkheden), maar vb. ook omdat ten gevolge van opleiding een persoon zich gewoon beter voelt bij het uitoefenen van de huidige functie), het kan dus in het algemeen gaan over effecten op arbeidsvoorwaarden, arbeidsomstandigheden (vb. vermindering kans op arbeidsongevallen), de kwaliteit van de arbeid, en zelfs arbeidsverhoudingen. Op te merken valt dat binnen de ruime omschrijving ook opleiding voor werklozen en niet-actieven valt, voor zover deze opleiding inderdaad hun arbeidsmarktpositie beïnvloedt. Over de effecten van (beroeps-)opleiding voor werklozen bestaat een hele afzonderlijke literatuur, die we uitdrukkelijk niet zullen behandelen binnen dit trendrapport.

- De onderzoeksoproep beperkt het veld ook uitdrukkelijk tot het niveau van individuen. Nu is het vermoedelijk zo dat ook bedrijven soms suboptimaal investeren in opleiding omwille van onvolledige en onzekere informatie over de kosten en vooral baten. De impact van investeren in opleiding op de bedrijfsresultaten⁴ valt dus buiten de directe contouren van de onderzoeksoproep, al zal bij het screenen van de literatuur deze invalshoek onvermijdelijk ook gepasseerd moeten worden, al was het maar omdat de effecten van opleiding

⁴ De productiviteit, de winst, of het marktaandeel, of de groei, of de beursnotering ('verwachte winst'), of de kostenefficiëntie, of de verbeteringen in de kwaliteit, of een verhoging van de klantentevredenheid, of een verhoging van de werknemerstevredenheid, verhoging retentie, vermindering van arbeidsongevallen, en - in een industriecontext- een vermindering van het aantal defecte producten of producten die de gestelde toleranties niet halen, een vermindering van het aantal haperingen en stopzettingen van het productieproces, etc.

op de positie van het individu als werknemer natuurlijk wel in de kern van de oproep passen. Interessante bijdragen over de kosten/baten van opleiding voor het bedrijf zullen dan ook kort behandeld worden.

- Te noteren valt dat er naast opbrengstvoeten (kosten/baten verhouding) voor het individu en voor het bedrijf, de zogenaamde private opbrengstvoeten, er ook sprake kan zijn een sociale opbrengstvoet, die betrekking heeft op het feit dat de maatschappij als geheel, naast kosten ook een baat kan hebben bij het feit dat (sommige van) haar inwoners participeren aan opleiding. Binnen de gegeven probleemstelling, een oplossing vinden voor een mogelijk suboptimale investering door het individu omwille van onzekerheid over de (private) opbrengst, is de sociale opbrengst minder relevant, zodanig dat we er in dit trendrapport ook niet op zullen ingaan. Meer in het algemeen zijn sociale opbrengstvoeten uiteraard wel bijzonder beleidsrelevant, en vormen wellicht zelfs een deel van de verklaring waarom er in de eerste plaats een bekommernis bestaat over de suboptimale private investering.

- Tot slot moet worden opgemerkt dat het begrip "alle vormen van opleiding en leren" niet alleen betrekking heeft op het meer formele leren, maar ook op meer informele vormen, gaande van werk-plek-opleiding ("on the job training") tot internetleren etc. Er kan niet voldoende benadrukt worden dat deze informele vormen van leren een zeer belangrijke plaats innemen in het volledige opleidingsgebeuren, en dat hun relatief belang mogelijks zelfs toeneemt. Tegelijkertijd zijn dit de opleidingsvormen die het moeilijkst "vatbaar" zijn, zo dat verwacht mag worden dat er in de literatuur eerder weinig bijdragen zullen te vinden zijn over de opbrengst van investeren in informele vormen van leren. Dit vormt dan meteen een belangrijke beperking van dit onderzoeksvoorstel.

3.4 Concrete werkzaamheden

Voor de realisatie van deze onderzoeksopdracht zullen verschillende sporen bewandeld worden

(1) Een klassieke review van de wetenschappelijke literatuur, met een nadruk op de economische, sociologische en onderwijskundige vakliteratuur (in de eerste plaats de Engelstalige en Nederlandstalige literatuur, maar ook de Franstalige en Duitstalige zijn belangrijk en zullen dus aan bod komen);

(2) Werkzaamheden en publicaties op het niveau van o.a de EU (vb. het geheel van evaluaties in het kader van de vroegere doelstelling 4 van het ESF, zie Matheus e.a. 2001; daarnaast ook meer recent materiaal), en vooral ook op het niveau van de OECD die erg actief is op dit vlak, onder meer via de organisatie van internationale conferenties (bv. "Making lifelong learning affordable", Ottawa, dec. 2001; "Mechanisms for the Co-finance of lifelong learning", Londen, nov. 2002) waaraan door ons werd deelgenomen, naast een niet aflatende stroom van publicaties van de OECD.

(3) Het verwijzen naar al dan niet gepubliceerde resultaten van onderzoek op basis van bestaande databanken in de Vlaamse context (VDAB, PASO, SONAR);

De resultaten zullen in een toegankelijk onderzoeksrapport gepresenteerd worden, waarbij er aandacht zal zijn voor de drie vragen uit de inleidende sectie.

Referenties

- Barett Alan, Hövels Ben (1998), Exploring the returns to continuing vocational training in enterprises, Cedefop, Thessaloniki, 53 p.
- Bollens J. (2003), De financiering van het levenslang leren, 250 pp., te publiceren.
- Hartog J., Odink G., Smits J. (1999), Rendement op scholing stabiliseert, ESB, 13 augustus 1999.
- Haveman, R. en Wolfe, B. (1984), 'Schooling and economic well-being: The role of non-market effects', *Journal of Human Resources*, vol. 19, nr. 3.
- Matheus N., Bollen A., Bollens J. (2001), Hoofdstuk 7, "Vergelijking met resultaten van andere evaluaties uit België en het buitenland", in Matheus N., Bollen A., Bollens J. (2001), Ex-post evaluatie voor het doelstelling 4-programma Vlaanderen, 1997-1999, eindrapport, 172. pp.
- Matheus N., Bollens J. (2001), De impact van de overheid op het opleidingsbeleid, HIVA-KULeuven, 135 pp.
- McMahon W. (1995), Consumption benefits of education, in Carnoy, ed., *International Encyclopedia of economics of education*, p. 168-172.
- McMahon Walter (ed.)(1997), Recent advances in measuring the social and individual benefits of education, in *International Journal of Educational Research*, Vol. 27, n. 6, pp. 447-532.
- Psacharopoulos, George (1994), 'Returns to investment in education: A global update', *World Development*, vol. 22, nr. 9, p. 1325-1343.
- Psacharopoulos, George, Tan, J., en Jimenez, E. *Educational Administration Quarterly* (1986), *Financing education in developing countries: an exploration of policy options*, The World Bank, Washington D.C.
- Sels L., Bollens J., Buyens D. (2000), Twintig lessen over het bedrijfsopleidingsbeleid in Vlaanderen, HIVA-K.U.Leuven, 28 pp.
- Sels L., Forrier A., Bollens J., Maes J. (2001), 'Meer is niet altijd beter' De relatie tussen kwantiteit en kwaliteit van opleidingsinspanningen, *Tijdschrift voor HRM*, lente 2001, p. 11-33.

